

PERSKIRSTOMASIS PRIDĖTINĖS VERTĖS MOKESČIO VAIDMUO LIETUVOJE

Viginta IVAŠKAITĖ-TAMOŠIŪNĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Socialinės gerovės institutas
A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, Lietuva
Elektroninis paštas: viginta@ktl.mii.lt

doi:10.13165/VSE-14-4-1-03

Santrauka: Šiame straipsnyje analizuojama perskirstomoji pridėtinės vertės mokesčio (PVM) funkcija Lietuvoje. Pirmiausiai yra vertinami skurdesnių ir turtingesnių namų ūkių taupymo ir išlaidų struktūros skirtumai. Analizuojama, kokią dalį savo pajamų skirtingiems pajamų deciliams priskiriami namų ūkiai išleidžia skirtingais PVM tarifais apmokestinamoms prekių ir paslaugų grupėms. Vertinama, kaip PVM bendrai ir atskiri sumažinti PVM tarifai keičia gyventojų pajamų pasiskirstymą, pajamų nelygybę Lietuvoje. Daroma išvada, kad PVM yra regresyvus mokestis, padidinantis gyventojų pajamų nelygybę. Tačiau taikomi mažesni PVM tarifai kai kuriems maisto produktams bei šildymui, kuriems skiriamos išlaidos sudaro didelę mažesnių pajamų namų ūkių biudžetų dalį, vaidina labiau perskirstomąjį vaidmenį. PVM pokyčiai ekonominės krizės laikotarpiu sumažino socialinį teisingumą ir labiau padidino mokestinę našta, ypatingai pajamų pasiskirstymo apačioje esantiems namų ūkiams.

Reikšminiai žodžiai: pridėtinės vertės mokestis, pajamų perskirstymas, pajamų nelygybė, PVM tarifai, regresyvus mokestis.

JEL klasifikacija: H23, H31, I31.

Įvadas

Daugelyje tiek besivystančių, tiek ir Vakarų šalių netiesioginiai vartojimo mokesčiai yra reikšmingas biudžeto pajamų surinkimo šaltinis, iš kurių svarbiausias – pridėtinės vertės mokestis (PVM). Lietuvoje netiesioginių mokesčių surenkama kiek daugiau nei tiesioginių: 2012 metų duomenimis, prekių ir paslaugų mokesčiai sudarė 59,8 proc. nacionalinio biudžeto pajamų (neįskaitant ES ir kitų šalių lėšų), o vien PVM atskirai sudarė 41 proc. (Lietuvos Respublikos finansų ministerija, 2012). Pastaraisiais metais padaugėjo straipsnių, kurių tyrimo objektas Lietuvos PVM, tačiau fiskalinė bei ekonominio reguliavimo PVM funkcija akcentuojamos daug dažniau nei socialinis šio mokesčio poveikis. D. Bendikienė ir V. Janišauskienė (2005) bei D. Bendikienė ir G. Šaparnis (2006) analizavo PVM tarifų pokyčius laikui bėgant bei lygino su ES šalių PVM tarifais. E. Bikas ir D. Saikevičius (2010) nagrinėjo PVM pokyčius bei jų poveikį mokesčio surinkimo efektyvumui ir produktyvumui, palyginti su kitomis ES šalimis. PVM poveikis ekonomikos efektyvumui, surenkamoms lėšoms iš šio mokesčio į

valstybės biudžetą bei šešėlinei ekonomikai buvo analizuotas E. Biko ir J. Rashkausko (2011) straipsnyje. Tuo tarpu A. Duninas ir A. Gapšys (2010) vertino tik maisto sektorių ir analizuavo taikomų tarifų įtaką ekonomikos konkurencingumui. Bendriau netiesioginių mokesčių įtaka makroekonominiams rodikliams bei namų ūkių vartojimo išlaidoms vertinama Z. Tasamauskienės ir R. Opulskytės (2012) straipsnyje, o netiesioginių mokesčių (PVM, akcizų) ir jų tarifų keitimo poveikis biudžeto pajamoms analizuotas S. Balčiūnaitės ir A. Grigaitytės (2010) darbe. Minėti tyrimai daugiau apsiriboja fiskalinės ir ekonominės funkcijų nagrinėjimu (mokesčių surinkimas ir poveikis efektyvumui, konkurencingumui). Tačiau sumažintų PVM tarifų naudojimas gali ne tik padidinti efektyvumą, bet ir užtikrinti didesnę socialinę teisingumą sumažinant mokestinę našlą namų ūkiams, kurių pajamos yra mažesnės (ir taip lemti lygesnį gyventojų pajamų pasiskirstymą šalyje), ar užtikrinant, kad tam tikri produktai taptų prieinamesni didesnei populiacijos daliai. PVM praktiškai neišvengia nė vienas vartotojas, kadangi beveik visos prekės ar paslaugos, kurias perkame, yra apmokestinamos pridėtinės vertės mokesčiu. Pridėtinės vertės mokestis sumažina namų ūkių galimybes įsigyti daugiau prekių ar paslaugų, palyginti su situacija, jei toks mokestis nebūtų taikomas. Kitaip tariant, šis mokestis sumažina namų ūkių disponuojamas pajamas, skiriamas prekėms ar paslaugoms įsigyti, joms taikomu PVM dydžiu. Vis dėlto, daugelyje ES šalių taikomi lengvatiniai tarifai atlieka ne tik ekonominio reguliavimo, bet ir socialinio teisingumo funkciją.

2008 metų Europos Komisijos studijoje, kurioje nagrinėjami sumažinti PVM tarifai, pastebima, kad mažesni PVM tarifai pasirinktoms prekėms gali būti lygesnio pajamų (po vartojimo) pasiskirstymo prielaida, jeigu tokie tarifai taikomi prekėms ar paslaugoms (pvz., maistui ir energijai), kurios dažniausiai vartojamos mažesnes pajamas gaunančiuose namų ūkiuose. Pajamų pasiskirstymas (po vartojimo) pagerėja, kadangi tipinio vartojimo krepšelio kaina mažesnes pajamas turintiems gyventojams sumažėja, kai tipinio vartojimo krepšelio kaina didelių pajamų grupėms padidėja (EC, 2008). Antras socialinio teisingumo argumentas susijęs su įžvalga, kad mažesnis PVM tarifas gali paskatinti vartoti prekes, kurios suvokiamos esančios vertingos visuomenei, pvz., knygos, muziejų ir teatrų lankymas. Sumažinus kainas šioms prekėms (paslaugoms), jos tampa įperkamos ir mažesnių pajamų grupių žmonėms, taigi padidindamos vartojimo galimybes platesnei populiacijos daliai. Kai kuriais atvejais šis argumentas susijęs su teigiamais išoriniais poveikiais (eksternalijomis). Pvz., skatinant ekologinio maisto vartojimą galima sumažinti sveikatos išlaidas, o skatinant efektyvių energijos priemonių vartojimą – sumažinama anglies dvideginio emisija (EC, 2008).

Lietuvoje pridėtinės vertės mokesčio poveikis gyventojų pajamų nelygybei dar nebuvo nagrinėtas, nors užsienyje panašių studijų netrūksta. Pavyzdžiui, PVM poveikis gyventojų pajamų nelygybei nagrinėtas Airijoje (Barrett ir Wall, 2006; Leahy et al., 2011), Italijoje (Liberati, 2001), Ispanijoje (Serrano, 2001), Portugalijoje (Braz ir Correia da Cunha, 2009), Čekijoje (Slintáková ir Klazar, 2010; Klazar, 2008), Vokietijoje (Boeters et al., 2006). Atlikta palyginamoji PVM tarifų poveikio gyventojų pajamoms ES šalyse analizė (O'Donoghue et al., 2004; Acosta-Margain, 2011), alternatyvių PVM tarifų poveikis simuliuotas taikant mikrosimuliacinį modelį (Decoster et al., 2011) ir kita.

Taigi PVM ir skirtingi taikomi tarifai gali būti analizuojami iš klasikinių efektyvumo – socialinio teisingumo – pozicijų. Šiame straipsnyje susitelkiama ties socialine PVM funkcija, t. y. analizuojama, kaip PVM keičia pajamų pasiskirstymą ir kokį poveikį skirtingi taikomi PVM tarifai turi atskiroms gyventojų pajamų grupėms.

Tyrimo objektas – perskirstomasis PVM vaidmuo.

Tyrimo tikslas – įvertinti skirtingų PVM tarifų poveikį Lietuvos gyventojų pajamų nelygybei.

Metodai: aprašomoji statistika, apskaičiuojami įvairūs indeksai: pajamų nelygybė (matuojama Gini koeficientu), Reynoldso ir Smolensky indeksas (perskirstymas), Kakwani progresyvumo koeficientas, išmokų ar mokesčių dydis (efektyvus tarifas). Analizėje naudojamas Lietuvos statistikos departamento atliekamo Namų ūkių biudžetų tyrimo (NŪBT) 2008 metų pajamų ir vartojimo išlaidų pirminių duomenų rinkinys¹. Tyrime naudojami tik piniginiai komponentai (natūriniai nėra įtraukiami). Skaičiuojant ekvivalentinių pajamų decilius yra naudojama Eurostato taikoma EBPO modifikuota ekvivalentinė skalė, suteikianti pirmam namų ūkio nariui 1, antrajam (14 metų ir vyresniam asmeniui) – 0,5, o vaikui iki 14 metų – 0,3.

Namų ūkių išlaidos ir taupymas

Namų ūkių išlaidos dažniausiai nesutampa su gaunamomis pajamomis. Didesnių pajamų namų ūkiai gali daugiau lėšų skirti taupymui, tuo tarpu mažų pajamų gavimas reiškia, kad jos bus skiriamos tik vartojimui. Šioje dalyje analizuojama, kokia disponuojamų pajamų dalis yra skiriama vartojimui (išlaidoms) ir kiek disponuojamų pajamų namų ūkiai skiria taupymui, taip pat kaip vartojimo ir taupymo skirtumai pasireiškia atskiruose pajamų deciliuose. Taupymo lygis apibrėžiamas kaip (*disponuojamos pajamos – išlaidos*) / *disponuojamos pajamos* (O'Donoghue et al., 2004, p. 7). Ši informacija bei duomenys apie išlaidas skirtingoms prekių grupėms leis geriau suvokti analizuojamą PVM poveikį pajamų pasiskirstymui ir kodėl šis mokestis, kaip bus parodyta toliau, yra regresyvus.

Lietuvos namų ūkių disponuojamos pajamos, išlaidos bei taupymui skiriama disponuojamų pajamų dalis parodyta 1 lentelėje. Pajamų pasiskirstymo apačioje esančiuose namų ūkiuose išlaidos viršija pajamas (pirmų trijų disponuojamų ekvivalentinių pajamų decilių). Ypatingai išsiskiria pirmas decilis, kuriame taupymo lygio rodiklis yra -51 proc. Taupymo lygis didėja augant pajamoms (10 decilyje taupymo lygis yra per 42 proc.).

1 lentelė. Namų ūkių disponuojamos pajamos, išlaidos ir taupymo lygis ekvivalentinių disponuojamų pajamų deciliuose 2008 metais

Deciliai	Visos išlaidos, Lt	Disponuojamos pajamos, Lt	Taupymo lygis
1	1050,2	695,9	-50,9
2	1110,1	997,6	-11,3
3	1244,9	1227,8	-1,4
4	1490,0	1554,4	4,1
5	1692,5	1929,2	12,3
6	1883,6	2268,4	17,0
7	2238,3	2781,5	19,5
8	2441,7	3290,8	25,8
9	2957,0	4075,5	27,4
10	3215,1	5581,7	42,4
Vidut.	1931,8	2439,2	20,8

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis NŪBT duomenimis.

Lietuvos tendencijos atitinka O'Donoghue ir jo kolegų pastebėjimus, kad pajamų pasiskirstymo apačioje esantys namų ūkiai yra neto išlaidautojai, o viršuje – neto taupytojai.

¹ Nuo 2009 metų išlaidų registravimas, o vėliau ir pats NŪBT buvo nutrauktas. Išlaidų registravimas atnaujintas 2012 metais.

Tai, kad nemažos dalies namų ūkių išlaidos yra didesnės už disponuojamas pajamas, yra įprasta namų ūkių tyrimų ypatybė daugelyje šalių, kuri bent jau iš dalies parodo, kad namų ūkiai dažnai neatskleidžia visų savo pajamų. Autoriai, lyginami skirtingas ES šalis 2004 metais, konstatuoja, kad žemiausias taupymo lygis yra Švedijoje, kur pirmame decilyje išlaidos viršija pajamas dvigubai (-209 proc.), taip pat Portugalijoje (-203 proc.), o mažiausias skirtumas Belgijoje siekia -14 proc. Pajamų pasiskirstymo viršuje esantys Prancūzijos namų ūkiai sutaupo maždaug 16 proc. savo pajamų, tuo tarpu suomia – 52 proc., o švedai – 47,5 proc. Aukščiausio pajamų decilio lietuviai taip pat mažai teatsilieka nuo skandinavų, kadangi taupymo lygis siekia 42,2 proc. Galima pastebėti, kad apskritai Lietuvoje žmonės yra linkę labiau taupyti ir tai pastebima, kai palyginami skirtingų šalių taupymo lygiai. Lietuvoje jau ketvirtame decilyje taupymo lygis yra teigiamas, tuo tarpu daugelyje ES šalių teigiami rodikliai pasiekiami tik 7 ar 8 deciliuose (išimtis Belgija, kur jau ketvirtame decilyje taupymo lygis yra teigiamas; Suomijoje – šeštame) (O'Donoghue et al., 2004, p. 25).

Skiriasi ne tik turtingųjų ir nepasiturinčiųjų taupymo lygiai, bet ir vartojimo krepšelio sudėtis. Didžiausia Lietuvos namų ūkių biudžeto dalis (31,3 proc.) yra skiriama maistui ir nealkoholiniams gėrimams (2 lentelėje parodoma kiekvienos prekių grupės santykinė dalis namų ūkių išlaidose).

2 lentelė. Vidutinės išlaidų dalys atskiroms prekių grupėms pagal disponuojamų ekvivalentinių pajamų decilius 2008 metais

Prekių grupės / deciliai	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Vid
Maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams	39,8	40,4	37,9	36,1	34,3	34,4	30,8	29,0	26,6	23,6	31,3
Alkoholiniams gėrimams ir tabako gaminiams	5,2	3,9	4,2	4,0	4,5	4,8	4,7	4,2	3,9	3,8	4,2
Drabužiams ir avalynei	8,4	8,1	7,5	7,7	7,0	8,3	9,2	9,4	11,1	10,8	9,2
Būstui, vandeniui, elektrai, dujoms, kurui	15,0	17,2	17,5	16,9	15,2	13,0	12,4	11,9	12,7	11,0	13,6
Būsto apstatymui, įrangai, remontui	4,4	4,7	4,4	5,0	4,8	4,7	5,4	6,7	6,4	5,6	5,4
Sveikatos priežiūrai	3,3	5,0	5,4	5,2	5,7	4,4	4,0	4,7	3,1	3,4	4,2
Transportui	8,6	6,5	6,9	7,9	10,3	9,1	11,1	10,7	11,9	13,7	10,4
Ryšiams	4,6	4,6	4,9	4,7	5,0	4,9	5,6	5,0	4,6	4,7	4,9
Poilsui ir kultūrai	3,5	3,4	4,3	3,2	3,7	5,9	4,8	6,1	6,1	6,5	5,1
Švietimui	0,9	0,3	0,4	0,4	0,4	0,6	0,9	0,4	0,5	0,6	0,6
Viešbučiams ir maitinimo įstaigoms	2,2	2,7	2,8	3,1	3,8	5,3	5,6	6,9	6,7	9,5	5,7
Įvairioms prekėms ir paslaugoms	4,2	3,4	3,8	5,6	5,3	4,6	5,5	5,1	6,4	6,6	5,4
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis NŪBT duomenimis.

Daugiausiai maistui išleidžia antras decilis, kiek mažiau – pirmas. Tikėtina, kad pirmas decilis vartoja daugiau namų ūkyje užsiaugintų produktų. Išlaidų maistui dalis biudžete mažėja augant pajamoms. Visose ES šalyse išlaidos maistui ir nealkoholiniams gėrimams sudaro didžiausia išlaidų dalį: kai kur jos siekia 18 proc. (Nyderlanduose ir šiek tiek daugiau Belgijoje), o Portugalijoje – 35 proc., Ispanijoje – 32,6 proc. (O'Donoghue et al., 2004). Apskritai turtingesnėse šalyse išlaidų dalis maistui yra menkesnė nei mažiau tur-

tingose. Taip pat reikšminga ir pajamų nelygybė šalyje: kuo didesnė pajamų nelygybė, tuo didesni skirtumai tarp turtingų ir nepasiturinčių maistui skiriamos biudžeto dalies (EC, 2008). Lietuvoje pirmo ir dešimto decilio išlaidos maistui skiriasi 16 procentinių punktų (39,8 proc. ir 23,6 proc.). Lyginant kvintilius, skirtumas siekia 15 procentinių punktų. Tiek remiantis Europos Komisijos studija, tiek ir O'Donoghue ir kolegų tyrimo rezultatais galima teigti, kad Lietuvoje išlaidos maistui sudaro panašią biudžetų dalį kaip ir Pietų Europos valstybėse, taip pat yra panašūs išlaidų skirtumai tarp aukščiausio ir žemiausio kvintilių.

Antra didžiausia prekių grupė namų ūkių biudžetuose atitenka rutininei būsto priežiūrai, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui, sudarydama vidutiniškai 13,6 proc. Daugiausiai išleidžia trečias decilis – 17,5 proc., mažiausiai dešimtas – 11 proc.

Ne pirmo būtinumo prekių grupėms (būsto apstatymui ir remontui, transportui, poilsui ir kultūrai, viešbučiams, restoranams) skiriamų išlaidų dalis auga didėjant pajamoms. Ryšiams visuose deciliuose išleidžiama labai panašiai, sveikatai – didesnę biudžeto dalį skiria 2-5 deciliai, o sveikatai netinkamoms prekėms, tokioms kaip alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai, didžiausią biudžeto dalį skiria pirmo decilio namų ūkiai. Nuo 2 iki 6 decilio išlaidų dalis šiai prekių grupei didėja, o nuo 7 – matomas mažėjimas. Švietimui skiriama dalis nepaklūsta aiškiniui remiantis pajamų augimo ryšiu.

Vidutiniškai mažiausia Lietuvos namų ūkių biudžetų dalis 2008 metais buvo skiriama švietimui (0,6 proc.) bei sveikatos priežiūrai, alkoholio ir tabako gaminiams (po 4,2 proc.).

PVM regresyvumas ir poveikis gyventojų pajamų nelygybei

Nors ekonomiškumo arba administravimo paprastumo principas reikalauja, kad mokesčio administravimas būtų kuo paprastesnis, t. y. būtų taikomas tik vienas mokesčio tarifas, kai kuriose ES šalyse, siekiant didesnio socialinio teisingumo, PVM yra sudarytas iš kelių tarifų. Pasak Brazo ir Correia da Cunha (2009), taip siekiama užtikrinti, kad mokesčiai būtų progresiniai ar bent jau ne regresiniai. Su pastaruju autorių teiginiu galima sutikti iš dalies. Lyginant su išlaidomis – mokesčiai daugelyje šalių yra nežymiai progresiniai, o su pajamomis – akivaizdžiai regresiniai, nepaisant egzistuojančių kelių PVM tarifų (Serrano, 2001; O'Donoghue et al., 2004; Braz ir Correia da Cunha, 2009; Slintáková ir Klazar, 2010). Kai kurioms prekėms taikomi lengvatiniai tarifai iš tiesų gali būti progresiniai (kaip parodė Acosta-Margain, 2011), tačiau bendras PVM, lyginant su pajamomis, vis viena išlieka regresinis. Vis dėlto tai yra tiesa tuo atveju, kai analizėje yra naudojamos metinės išlaidos. Tuo tarpu įtraukiant viso gyvenimo pajamas, kaip parodė Klazaro (2008) tyrimas panaudojus Čekijos duomenis, PVM gali būti proporcinis ar net progresinis.

Siekiant parodyti, kaip PVM apskritai ir kaip sumažinti PVM tarifai prisideda prie galutinės pajamų nelygybės, apskaičiuojama, kiek namų ūkiai sumoka pridėtinės vertės mokesčiui. Šiuo tikslu pagal Pridėtinės vertės mokesčio įstatymu (2002) nustatytus tarifus, galiojusius 2008 metais (žr. priede), atskiroms prekėms pritaikomas atitinkamas tarifas (0, 5, 13 (5) ar 18 proc.), t. y. jis išskaičiuojamas iš tyrime registruotos prekės ar paslaugos kainos. Net ir esant nelegalių prekių vartojimui (kurio įvertinti neįmanoma), analizėje yra apskaičiuojamas PVM mokesčiai, kuris turėtų būti pritaikytas pagal galiojantį PVM įstatymą.

Analizuojant PVM poveikį yra daroma prielaida, kad visą bet kurios prekės ar paslaugos PVM tarifą sumoka vartotojas (iš tiesų kokią dalį sumoka vartotojas, o kokią gamintojas, priklauso nuo prekės paklausos elastingumo). Be to, nevertinamas akcizų vaidmuo,

kuris taip pat yra svarbus pajamų perskirstyme, ir, kaip rodo O'Donoghue ir kolegų atlikta analizė, yra net regresyvesnis nei PVM.

Pateikiamoje 3 lentelėje parodoma, kiek litų PVM sumoka atskirų pajamų grupių namų ūkiai ir koks yra realus mokamas PVM tarifas skirtinguose ekvivalentinių pajamų deciliuose, apskaičiuojant mokesį kaip dalį nuo disponuojamų pajamų, ir kaip dalį nuo namų ūkio išlaidų. Vidutiniškai PVM mokesčiams namų ūkis sumoka 312 litų (pirmas decilis 173, dešimtas – 520 litų). Pastebima, kad didėjant namų ūkių disponuojamoms pajamoms, mažėja santykinis apskaičiuotas PVM (proc.), t. y. žemesni ekvivalentinių disponuojamų pajamų deciliai moka didesnę dalį nuo savo pajamų PVM forma, palyginti su aukščiausiais pajamų deciliams priskiriamais namų ūkiais. Visų pirma, tai galima paaiškinti anksčiau parodytais taupymo lygio skirtumais: daugiau pajamų vartojimui skiria mažesnių pajamų namų ūkiai, tuo tarpu aukštesniuose deciliuose taupymo lygiai yra didesni, o kartu ir vartojimui išleidiama menkesnė visų pajamų dalis. Taigi lyginant su disponuojamomis pajamomis, PVM tarifas yra akivaizdžiai regresinis. Pirmo decilio ir dešimto mokamas PVM skiriasi kone 3 kartais. Pirmas decilis moka dvigubai tiek, kiek vidutiniškai PVM moka visi namų ūkiai. Taigi mažiausias pajamas gaunantiems namų ūkiams šio netiesioginio mokesčio našta yra labai didelė.

3 lentelė. Namų ūkių išlaidos PVM ir realus PVM tarifas skirtinguose ekvivalentinių pajamų deciliuose 2008 metais

Deciliai	PVM, Lt	PVM nuo disponuojamų pajamų, %	PVM nuo išlaidų, %
1	173,4	24,9	16,5
2	179,1	18,0	16,1
3	198,1	16,1	15,9
4	239,5	15,4	16,1
5	270,0	14,0	16,0
6	305,5	13,5	16,2
7	362,6	13,0	16,2
8	395,9	12,0	16,2
9	479,1	11,8	16,2
10	520,3	9,3	16,2
Vid.	312,3	12,8	16,2
1/10	-	2,7	1,02
1/Iš viso	-	1,9	1,02

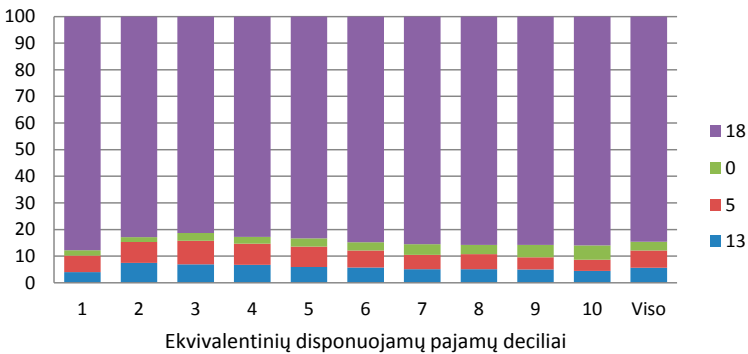
Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis NŪBT duomenimis.

PVM ir išlaidų santykis turėtų būti priešingas: anot O'Donoghue ir kolegų, augant išlaidoms, PVM daugelyje šalių turi tendenciją didėti. Lietuvos atveju šis pastebėjimas nepasiteisina, kadangi pirmas decilis sumoka kiek daugiau nei kiti deciliai (tai gali reikšti, kad vartojama mažiau produktų, apmokestinamų lengvatiniu PVM tarifu), o 6-10 decilių mokama dalis išlieka vienoda (16,2 proc.). Kiek mažiau moka 2-5 deciliai. Galima pastebėti, kad tokių mažesniu PVM tarifu apmokestintų prekių ar paslaugų, kaip poilsis, kultūra (pvz., teatrų lankymas, knygų įsigijimas, viešbučių apgyvendinimo paslaugos ir pan.) ar sveikatos priežiūros prekės, vartojama mažiau pajamų pasiskirstymo apačioje esančiuose namų ūkiuose (žr. anksčiau 2 lentelę). Taigi Lietuvoje, net ir vertinant PVM sumokamą dalį kaip

procentą nuo visų namų ūkių išlaidų, stebimas nežymus PVM regresyvumas (neįtraukus pirmo decilio – mokestis būtų nežymiai progresinis ar proporcinis). Tai reiškia, kad esama PVM struktūra menkai prisideda prie vertikalaus socialinio teisingumo siekio, arba ir tai, kad mokestinės lengvatos nepasiekia tų, kuriems pirmiausiai turėtų būti skirtos.

Prieš vertinant skirtingų PVM tarifų poveikį pajamų perskirstymui, pirmiausia yra tikslinga pažvelgti, kokią neto išlaidų (be mokesčio) dalį prekėms, apmokestinamoms skirtingais mokesčio tarifais, išleidžia namų ūkiai, priskiriami skirtingiems ekvivalentinių disponuojamų pajamų deciliams. Analizuojama skirtingų namų ūkių išlaidų krepšelio sudėtis pagal skirtingais PVM tarifais apmokestintas prekių ir paslaugų grupes.

1 pav. Neto (be PVM mokesčio) išlaidų sudėtis pagal atskirus PVM tarifus skirtingose pajamų deciliuose 2008 metais, proc.

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis NŪBT duomenimis.

Kaip parodyta 1 paveiksle, daugiausiai, t. y. vidutiniškai 84,6 proc. visų išlaidoms skiriamų pinigų, namų ūkiai išleidžia prekėms, apmokestinamoms standartiniu 18 proc. tarifu (mažiausiai trečias decilis – 81 proc., daugiausiai pirmas – beveik 88 proc.). 13 proc. (iš tiesų 5 proc., nes 9 proc. yra kompensuojami valstybės) tarifu apmokestinamos išlaidos namų ūkių išlaidų struktūroje sudaro santykinai didesnę dalį 2-4 deciliuose. 1 decilyje, tikėtina, dažniau šildymui naudojamas kietas kuras. Šis mokestinis palengvinimas labiau pasitarnauja namų ūkiams, esantiems pajamų pasiskirstymo apačioje ir viduryje. Lengvatiniu 5 proc. tarifu taip pat santykinai dažniau naudojasi 2-5 decilių namų ūkiai. Taigi lengvatinis tarifas šildymui bei 5 proc. tarifo taikymas atlieka socialinę teisingumo funkciją, sumažindamas mokestinę naštą pajamų pasiskirstymo pirmoje pusėje esantiems namų ūkiams. Išimtis yra pirmam deciliui priskiriami namų ūkiai, kurių išlaidų struktūroje išlaidos prekėms, apmokestinamoms sumažintais tarifais, sudaro mažiausią biudžeto dalį.

Tuo tarpu PVM neapmokestinamoms prekėms daugiau išleidžia aukščiausiams deciliams priskiriami namų ūkiai (9-10 deciliams). Tai patvirtina Reismano (2001) pastebėjimus, kad mokestinių sumažinimų (šiuo atveju nulinio PVM tarifo) atveju fiskalinė gerovė yra perskirstomoji, tačiau nebūtinai tų namų ūkių naudai, kuriems labiausiai reikia pagalbos. Vis dėlto, kadangi į šią PVM grupę patenka ir švietimo bei mokymo paslaugos, kultūros ir sporto paslaugos, socialinės paslaugos ir susijus prekės, tokio tarifo taikymas užtikrina minėtų prekių ir paslaugų prieinamumą didesnei visuomenės daliai. Kitų prekių

ir paslaugų (žr. priedą) neapmokestinimas PVM, priešingai, palankesnis didesnes pajamas turintiems.

Siekiant įvertinti mokesčio progresyvumą (regresyvumą) ir jo poveikį pajamų perskirstymui, apskaičiuojamas Reynoldso ir Smolensky indeksas (perskirstymas), t. y. Gini koeficiento pokytis (*disponuojamų pajamų Gini – galutinių pajamų (atėmus PVM mokesį) Gini*), taip pat mokesčio dydis bei Kawani indeksas (progresyvumas) (4 lentelė). Pajamų nelygybės vertinimai atliekami jau individualiu lygmeniu, atsižvelgiant į namų ūkio dydžio poveikį (taikant ekvivalentinę skalę).

Gauti rezultatai dar kartą patvirtina, kad PVM yra regresyvus mokestis (tai rodo Kakwani indeksas). Šis netiesioginis mokestis padidina galutinių pajamų nelygybę: Reynoldso ir Smolensky indeksas yra -0,021. Kaip parodė O'Donoghue ir kolegų atliktas tyrimas, netiesioginiai mokesčiai (PVM ir akcizai kartu) yra regresyviausias liberaliose ir Viduržemio jūros šalyse. Lyginant tik PVM rezultatus matyti, kad 2004 metais didžiausias regresyvumas buvo Prancūzijoje (-0,033), Portugalijoje (-0,029), Suomijoje (-0,027), Airijoje (kaip ir Lietuvoje -0,021). Tuo tarpu mažiausias PVM regresyvumas apskaičiuotas Belgijoje (-0,003), Liuksemburge (-0,009), Nyderlanduose (-0,011) (O'Donoghue et al., 2004, p. 31).

4 lentelė. PVM poveikis pajamų nelygbei bei atskirų tarifų poveikio dekompozicija 2008 metais

PVM	Gini (d)	Gini (g)	Perskirstymas (Reynoldso ir Smolensky indeksas)	Dalinis poveikis	Dydis, %	Progresyvumas (Kakwani indeksas)
Visi	0,309	0,330	-0,021	100 %	12,8	-0,122
18 %	0,309	0,329	-0,020	96,67 %	12,3	-0,120
5%	0,309	0,309	-0,0004	2,08 %	0,21	-0,201
13%	0,309	0,309	-0,0003	1,25 %	0,15	-0,174

Pastaba: Gini (d) – disponuojamų pajamų nelygybė, Gini (g) – galutinė pajamų nelygybė (disponuojamos pajamos minus PVM mokesčiai). Atskirų tarifų atveju iš disponuojamų pajamų atimama tik atitinkamo tarifo mokesčio suma.

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis NÜBT duomenimis.

Standartinio PVM tarifu apmokestinama suma (sumokamas mokestis) Lietuvoje sudaro 12,8 proc. disponuojamų pajamų (daugiausiai palyginti su kitais tarifais), todėl jo reikšmė pajamų perskirstymui taip pat yra didžiausia, padidinanti nelygybę 0,02 punktais iki 0,3289 (beveik 97 proc. viso PVM lemiamo pajamų nelygybės padidėjimo). Tuo tarpu kiti tarifai galutinę pajamų nelygybę padidina nežymiai – 1,25–2 proc. (4 lentelė). Pastarųjų mokesčių regresyvumas (Kakwani indeksas) yra didesnis nei standartinio PVM tarifo (ypač 5 proc. tarifo), taip pat ši mokesčių dažniausiai moka kiek mažesnes pajamas gaunantieji, o tai reiškia, kad pasiekiamas tokio lengvatinio tarifo taikymo tikslas – sumažinti mokestinę našą mažesnes pajamas gaunančiuose namų ūkiuose. Vis dėlto šių lengvatinių tarifų dydis, o kartu ir poveikis visuminiam pajamų perskirstymui, palyginti su disponuojamomis pajamomis, yra menkas.

Didesnis socialinis teisingumas būtų pasiektas, jeigu lengvatinis 5 proc. tarifas būtų taikomas ne tik kai kurioms, o visoms maisto prekėms (kadangi maistui išleidžiama biudžeto dalis nepasiturinčiuose namų ūkiuose yra itin didelė), o kartu padidinant tarifą prekėms ir paslaugoms, kurias dažniau vartoja didelės pajamas turintys ūkiai, pvz., viešbučiams ir maitinimo įstaigoms (šiuo atveju nėra analizuojamas poveikis ekonomikos augimui ar sekto-

riaus konkurencingumui, o koncentruojamasi tik į gyventojų pajamų nelygybę). Toks skirtingų tarifų naudojimas, anot Europos Komisijos studijos (2008), yra prasmingas, kai šalyje egzistuoja didelė pajamų nelygybė, labai skiriasi maistui skiriama namų ūkių biudžetų dalis, o socialinė parama nėra gerai išplėtotą, kad pasiektų tuos namų ūkius, kuriems tos pagalbos labai reikia. Lietuva būtent ir pasižymi minėtomis ypatybėmis. Eurostato (2013, 2013a) duomenimis, pajamų nelygybė yra viena didžiausių ES, taip pat labai didelė dalis namų ūkių biudžetų yra skiriama maistui (didesnę biudžetų dalį nei lietuviai maistui išleidžia tik rumunai), o ir skirtumai tarp pasiturinčiųjų ir skurdesnių namų ūkių maistui išleidžiamos biudžetų dalies yra dideli.

Šiame straipsnyje parodytas tik 2008 metų PVM poveikis galutinėms pajamoms, tačiau 2009–2011 metais įvyko svarbūs pokyčiai. Buvo padidintas standartinis PVM tarifas (2009 metais padidėjo iki 19 proc., o nuo 2010 metų iki 20 proc., dar vėliau iki 21 proc.), kuris, kaip parodyta, sudaro svarbiausią išlaidų dalį visų namų ūkių struktūroje; buvo panaikinti kai kurie lengvatiniai tarifai, atkreipiant dėmesį į lengvatinio tarifo panaikinimą maisto produktams bei keivių vežimui ir susisiekimo paslaugoms, kuriomis dažniau naudojasi neturintieji savo automobilio namų ūkiai, ar realų PVM tarifo šildymui padidėjimą nuo 5 iki 9 proc., kuris ypatingai reikšmingas mažesnių pajamų namų ūkių išlaidų struktūroje. Nors 2010 metais buvo taikomas mažesnis tarifas keivių transportui, kuris realiai prisideda prie didesnio socialinio teisingumo (nuo 2011 metų tarifas buvo panaikintas ir vėl pradėtas taikyti nuo 2013 metų), kurį laiką taikytas sumažintas tarifas viešbučių paslaugoms labiau subsidiavo turtingesnius asmenis (ar prisidėjo prie šio sektoriaus konkurencingumo palaikymo). Atsižvelgiant į visus šiuos pokyčius galima daryti prielaidą, kad PVM poveikis 2009–2011 metais turėtų būti dar regresyvesnis nei buvo 2008 metais, t. y. dar labiau padidinantis galutinių pajamų nelygybę. Tai galima patvirtinti remiantis ir Eurostato duomenimis, kuriuose teigiama, kad ekonominė krizė labiausiai paveikė lietuvių išlaidas. Lietuvoje vartojimas nuo 2008 iki 2011 sumažėjo daugiausiai (-15,55 proc.). Ypatingai sumažėjo išlaidos kitoms prekėms ir paslaugoms (27,7 proc.), transportui (26 proc.) ir net maistui (21,6), tačiau padidėjo komunikacijoms (47 proc.) ir išsilavinimui (24,6 proc.) (C. Gerstberger, D. Yaneva, 2013).

Ekonominės ir finansinės krizės laikotarpiu taip pat vyko svarbūs pokyčiai ir socialinės apsaugos sistemoje. 2010 metais taip pat buvo sumažinta bedarbio pašalpa, mažinamos didesnės nei 650 litų pensijos, vaiko išmokos mokamos taikant pajamų tikrinimą, taip pat 2012 metais buvo keičiamos socialinės pašalpos šeimoms taisyklės taikant ekvivalentines skales (todėl didesnėms šeimoms paramos dydis sumažėjo), pašalpa mažinama ilgai ją gaunantiems asmenims (Ivaškaitė-Tamošiūnė et al., 2013). Visa tai reiškia, kad sunkiau besiverčiantys namų ūkiai buvo „baudžiami“ ne tik panaikinus lengvatinius tarifus, taikomus kai kuriems maisto produktams, didinant standartinį PVM, bet ir mažinant socialinės paramos prieinamumo galimybes. Tai gi socialinis teisingumas nuo 2008 metų sumažėjo.

Išvados

Pridėtinės vertės mokestis gali būti analizuojamas ne tik iš biudžeto surinkimo perspektyvos, bet ir socialinio teisingumo požiūriu. Pastebima, kad mažesnių pajamų namų ūkiai visas savo pajamas skiria vartojimui, o ypatingai didelė dalis biudžeto tenka maistui ir nealkoholiniams gėrimams bei rutininei būsto priežiūrai bei šildymui. Tai, kad skiriasi nepasiturinčių ir turtingų namų ūkių vartojimo krepšeliai, implikuoja skirtingą sumažintų PVM tarifų persikirstomąjį poveikį galutinėms namų ūkių pajamoms.

Lietuvoje nuo vartojimo sumokamas PVM yra regresyvus mokestis, padidinantis pajamų nelygybę, tiek analizuojant santykių su pajamomis (pirmo ir dešimto decilių mokamas PVM skiriasi kone 3 kartais; taip pat pirmas decilis moka dvigubai tiek, kiek vidutiniškai moka visi namų ūkiai), tiek ir su išlaidomis (pirmas decilis sumoka nežymiai didesnę tarifą nei likusieji).

Daugiausiai Lietuvos namų ūkiai 2008 metais išleido prekėms ir paslaugoms, apmokestinamoms standartiniu 18 proc. PVM tarifu, kuris dėl savo plačios aprėpties lemia kone 97 proc. PVM persikirstymo. Prekes ar paslaugas, apmokestintas sumažintais PVM tarifais (pvz., kai kuriems maisto produktams, šildymui) dažniau vartoja 2–4 decilio namų ūkiai, taigi šio tarifo taikymas prisideda prie didesnio socialinio teisingumo užtikrinimo, labiau sumažindamas mokestinę našta mažas pajamas gaunantiems namų ūkiams. Vis dėlto sumažintų tarifų poveikis galutiniam pajamų persikirstymui yra nedidelis, kadangi šie tarifai taikomi tik nedidelei prekių (paslaugų) daliai. Tuo tarpu didžiausią naudą iš prekių ar paslaugų, kurioms visai netaikomas pridėtinės vertės mokestis, gauna turtingiausi namų ūkiai. Nors šiuo atveju vertikalus teisingumas nėra užtikrinamas, nulinio tarifo taikymas, pvz., švietimo bei mokymo, kultūros ir sporto, socialinėms paslaugoms ir susijusioms prekėms, padidina minėtų prekių ir paslaugų prieinamumą gausesnei visuomenės daliai.

Pasižymėdama kone didžiausia pajamų nelygybe Europos Sąjungoje bei šalies namų ūkiams išleidžiant didžiausią dalį savo biudžeto maistui po Rumunijos, Lietuva 2009 metais padidino standartinį PVM tarifą, panaikino daugelį lengvatinių PVM tarifų, iš kurių labiausiai skurdesnius namų ūkius palietė nebetaikomas 5 proc. tarifas kai kuriems maisto produktams bei padidėjęs realus tarifas šildymo energijai. Tai reiškia, kad socialinis PVM vaidmuo ypatingai sumenko. Panaikinus daugelį sumažintų PVM tarifų realus mokestinės naštos padidėjimas mažesnes pajamas gaunantiems namų ūkiams nebuvo kompensuojamas kitomis politinėmis priemonėmis.

Literatūra

- Acosta-Margain, J. (2011). Tax-benefit incidence of value added tax on food and medicine to fund progressive social expenditure, *ECINEQ WP 2011–194*.
- Balčiūnaitė, S., ir Grigaitytė, A. (2010). Netiesioginių mokesčių tarifų keitimo poveikio Lietuvos biudžeto pajamoms analizė. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos [studentų darbai. Elektroninis išteklius]*. 2010.
- Barrett, A., and Wall, C. (2006). *The Distributional Impact of Ireland's Indirect Tax System*. Dublin: Combat Poverty Agency. Žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d. Prieiga per internetą: http://www.cpa.ie/publications/TheDistributionalImpactOfIreland'sIndirectTaxSystem_2006.pdf
- Bendikienė, D., ir Šaparnis, G. (2006). Changes in the Imposition of Value Added Tax in Lithuania (1994–2004). *Engineering Economics*, 2 (47): 23–29.
- Bendikienė, D., ir Janišauskienė, V. (2005). Pridėtinės vertės mokesčio tarifai Lietuvoje ir Europos Sąjungos valstybėse. *Socialiniai tyrimai /Social Research*, 1 (5): 26–37.
- Bikas, E., ir Rashkauskas, J. (2011). Value Added Tax Dimension: The Case of Lithuania. *Ekonomika*, 90(1): 22–38.
- Bikas, E., ir Saikevičius, D. (2010). The reform of Value-Added Tax in Lithuania: Productivity and Collection Efficiency. *6th International Scientific Conference Business and Management 2010*, p. 15–21.
- Boeters, S., Bohringer, C., Buttner, T., and Kraus, M. (2006). *Economic Effects of Vat Reform in Germany*. Žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=903726

- Braz, C., and Correia da Cunha, J. (2009). The Redistributive Effects of VAT in Portugal. *Economic Bulletin*. Banco de Portugal: Economics and Research Department, p. 71–86.
- Decoster, A., Loughrey, J., O'Donoghue, C., and Verwerft, D. (2011). Microsimulation of indirect taxes. *International Journal of Microsimulation*, 4 (2): 41–56. Žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d. Prieiga per internetą: http://microsimulation.org/IJM/V4_2/Volume%204%20Issue%202/4_IJM_56_Decoster_Loughrey_Odonoghue_Verwerft_be.pdf
- Duninas, A., ir Gapšys, A. (2010). Value – Added Tax (VAT) Affection to the Lithuanian Economic Competitiveness. It's Application in the Food Sector. *European Integration Studies*, 4: 85–90.
- European Commission (2008). Study on reduced VAT applied to goods and services in the Member States of the European Union. *Taxation papers*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat duomenų bazė (2013). *Disponuojamų pajamų nelygybė (Gini koeficientas)*. Žiūrėta 2013 m. kovo 26 d. Prieiga per internetą: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en
- Eurostat duomenų bazė (2013a). *Vartojimas namų ūkiuose pagal vartojimo tikslą*. Žiūrėta 2013 m. kovo 26 d. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdpc520&plugin=1>
- Gerstberger, C., and Yaneva, D. (2013) Analysis of EU-27 household final consumption expenditure — Baltic countries and Greece still suffering most from the economic and financial crisis. *Eurostat Statistics in focus 2/2013*. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Household_consumption_expenditure_-_national_accounts
- Lietuvos statistikos departamentas (2009). *Namų ūkių biudžetų tyrimo 2008 metų pajamų ir vartojimo išlaidų pirminių duomenų rinkinys*.
- Lietuvos Respublikos finansų ministerija (2012). Nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo operatyviniai duomenys (2012 m. sausio-gruodžio mėn.). Žiūrėta 2013 m. lapkričio 26 d. Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudžeto_surinkimas/ketv/2012_12_men_LT_.pdf
- Ivaškaitė-Tamošiūnė, V., Lazutka, R., and Salanaukaite, L. (2013). *EUROMOD Country Report – Lithuania (2007–2012)*, Colchester: ISER, University of Essex. Žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d. Prieiga per internetą: https://www.iser.essex.ac.uk/files/euromod/country-reports/Year4/CR_LT_2009-2012_FINAL.pdf
- Klazar, S. (2008). Progressiveness of the VAT and Excises in the Czech Republic – Empirical Analysis. *International Review of Economics & Business*, 12: 99–112.
- Leahy, E., Lyons, S., and Tol, R. S. J. (2011). The Distributional Effects of Value Added Tax in Ireland. *The Economic and Social Review*, 42 (2), Summer: 213–235.
- Liberati, P. 2001. *Did Vat Changes Redistribute Purchasing Power in Italy?* Žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID246381_code001018510.pdf?abstractid=246381&am
- Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas*. Nr. IX-751. Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1271.
- O'Donoghue, C., Baldini, M., and Mantovani, D. (2004). Modelling the Redistributive Impact of Indirect Taxes in Europe: an Application of EUROMOD. *EUROMOD Working Paper* No. EM7/01.
- Reisman, D. (2001). *Richard Titmuss: Welfare and Society*. New York: Palgrave.
- Serrano, A (2001). Redistributive Effect dissintegrated of the current VAT in Spain: possible reforms ways, UAB Department of Applied Economics, *WP0113*. Žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d. Prieiga per internetą: <http://www.ecap.uab.es/RePEc/doc/wp0113.pdf>
- Slintáková, B., and Klazar, S. (2010). Impact of Harmonisation on Distribution of VAT in the Czech Republic, *Prague Economic Papers*, 2: 133–149.
- Tasamauskiene, Z., ir Opulskyte, R. (2012). Assessment of Impact of Changes in Indirect Taxes on Macroeconomic Indicators in Lithuania in the Context of Other Member States. *Socialiniai tyrimai/Social Research*, 2 (27): 5–18.

PRIEDAS. PVM tarifų dydžiai ir apmokestinami objektai 2008–2011 metais²

Konkrečiu tarifu apmokestinamos prekės / paslaugos	2008	2009	2010–2011
Standartinis tarifas	18	19	21
Lengvatinis tarifas³ Gyvenamųjų namų statybos, renovacijos, apšiltinimo paslaugoms, už kurias apmokama valstybės ir savivaldybių biudžetų, valstybės teikiamų lengvatinių kreditų ir valstybės specialiųjų fondų lėšomis	9	19	21
Lengvatinis tarifas: 1) Keleivių vežimui reguliariais susisiekimo maršrutais, keleviniams traukiniais 2) Knygoms, laikraščiams, žurnalams ir kitiems periodiniams leidiniams 3) Vaistams, medicininės paskirties kūno priežiūros priemonėms bei maisto produktams, specialios paskirties kūdikių maisto produktams 4) Viešbučio tipo ir specialaus apgyvendinimo paslaugoms; 5) Ekologiškiems maisto produktams 6) Šviežiai atšaldyti mėšai ir valgomiems subproduktams 7) Žemės ūkio bendrovių paslaugoms, teikiamoms savo namams; 8) Gyvoms, šviežioms ir atšaldytoms žuvis 9) Visų rūšių meno ir kultūros bei sporto renginiams	5	19 (išskyrus 5 % – kai kurioms 3 dalies prekėms; 9 % – 2 daliai)	21 (išskyrus 5 % – kai kurioms 3 dalies prekėms; 9 % – 1 daliai 2010 m.; 9 % – 2 daliai; 9 % – 4 daliai 2011 m.)
Kompensuojamas tarifas: Tiekiamai šilumos energijai ir karštam vandeniui arba šaltam vandeniui, skirtam karštam vandeniui paruošti, bei šilumos energijai, sunaudotai šiam vandeniui pašildyti. (Iš apskaičiuoto 13 proc. PVM Valstybė kompensuoja 8 proc., tad gyventojas moka 5 proc. – taikoma tik 2008–2009 metams.)	13 (5)	13 (5)	9
Neapmokestinama: Socialinės paslaugos ir susijusios prekės Švietimo ir mokymo paslaugos Kultūros ir sporto paslaugos Pelno nesiekiančių juridinių asmenų veikla Pašto paslaugos Radijo ir televizijos visuomenei teikiamos informavimo paslaugos Draudimo paslaugos Finansinės paslaugos Azartiniai lošimai ir loterijos Nekilnojamų pagal prigimtį daiktų nuoma Nekilnojamų pagal prigimtį daiktų pardavimas ar kitoks perdavimas Eksportuojamos ir pervežamos prekės ir susijusios paslaugos	0	0	0

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymu (2002) ir atitinkamų metų pakeitimais

² Šioje analizėje remiantis NŪBT metodika, didelės ir retai pasitaikančios išlaidos, tokios kaip namų renovacija ar kapitaliniai remontai nėra įtraukiama, kadangi stipriai iškreiptų analizę, kuri remiasi metinėmis išlaidomis. Jeigu tyrime būtų siekiame įvertinti viso gyvenimo pajamas, šios išlaidos būtų įtraukiamos. Todėl ir šis tarifas analizėje nebuvo taikomas.

REDISTRIBUTIONAL ROLE OF VALUE ADDED TAX IN LITHUANIA

Viginta IVAŠKAITĖ-TAMOŠIŪNĖ

Lithuanian Social Research Centre, Institute for Social Welfare

Abstract. This article analyses the redistributive function of value added tax (VAT) in Lithuania. Firstly, the differences in savings and expenditure structures of richer and poorer households are evaluated. Also, patterns of expenditures subject to different VAT rates, by groups of goods and services, in households from different income deciles are analysed. This article evaluates the effect of VAT in general and different VAT rates on income distribution and income inequality in Lithuania. The conclusion is that VAT is a regressive tax and increases income inequality. However, lower VAT rates applied to the food products or heating, which forms a bigger share of expenditure of lower income households, can perform a social redistributive function. During economic crisis, because of the changes in VAT legislation, social justice has lowered and the tax burden has increased, especially for the households at the lower end of the income distribution.

Keywords: value added tax, income redistribution, income inequality, VAT rates, regressive tax.